

CONSIDERAȚII ZOOARHEOLOGICE ÎN LEGĂTURĂ CU MENTALITATEA UNOR COMUNITĂȚI UMANE DIN SECOLUL III E.N.

M. St. UDRESCU,
Mihaela Evdochia REBREANU

Materialul osteologic care face obiectul studiului de față provine din două gropi rituale date în secolele II—III e.n. și surprinse cu prilejul săpăturilor de salvare din anul 1985 în cuprinsul așezării de la Militari — Cîmpul lui Boja¹.

Pe fundul gropii numărul 12, la aproximativ 70 cm. de nivelul actual și așezat pe o vatră dreptunghiulară, a fost descoperit scheletul fără cap al unui cîine. Oasele scheletului postcranian se aflau în conexiune anatomică și indicau o depunere a corpului pe partea stîngă, pe direcția est-vest, cu capul spre est. Nu există nici un indiciu în legătură cu modalitatea de detașare a capului de trunchi. Operația a fost făcută cu o abilitate remarcabilă, probabil de oameni specializați, neintervenindu-se decît asupra părților moi (mușchi, ligamente, tendoane) pentru că nu s-a constatat nici-un semn de intervenție cu obiecte tăioase pe atlas sau pe axis; aceasta nu exclude însă prezența eventuală a acestor semne pe condilii occipitali ai craniului². Nu există deasemenea nici un indiciu despre felul în care s-a făcut sacrificarea animalului. Lipsa semnelor pe schelet pledează pentru sacrificarea prin intervenția în părțile moi ale corpului animalului. Se cuvine amintit că în zona presupusă a capului animalului s-a identificat un fragment redus de arcadă zigomatică și care ar fi putut proveni de la acelaș exemplar. În această eventualitate se pune problema că lipsa craniului s-ar datora intervenției ulterioare a unor animale, care l-au antrenat împreună cu mandibula în afara complexului printr-o galerie. Cercetarea arheologică atentă nu a sesizat însă nici o astfel de intervenție.

Talia medie calculată pe baza oaselor lungi este de 59,3 cm (coeficient Koudelka) valoare ce poate fi socotită chiar mare pentru această perioadă istorică. Pe un fragment de coastă s-au observat semnele unei fracturi transversale vindecată, consolidată printr-un calus osos deformant.

În groapa numărul 13, situată în imediata apropiere a celeilalte, la adîncimea de 1,20 față de nivelul actual, s-a descoperit scheletul unui cîine depus deasemenea pe partea stîngă, dar pe direcția nord-sud, cu capul spre nord. După gradul de uzură a dentiției este vorba de un animal bătrîn, a cărui talie medie calculată pe baza oaselor lungi era de 52,1 cm. Și la acest exemplar s-a identificat un fragment de coastă cu o fractură perpendiculară pe axul osului, consolidată fără deformare; în plus, vertebrele lombare prezintă numeroase osteofite mărunte marginale pe corpul vertebral.

Săpături arheologice efectuate în anul 1961 în aceeași zonă de către arheologul Gh. Cazimir au pus în evidență printre altele și două gropi rituale cu cîine. Fotografii bine executate permit să se observe modalitatea asemănătoare de depunere a celor două

exemplare: pe partea stângă și cu capul în aceeași direcție, fără a se putea însă preciza orientarea în raport cu punctele cardinale. Cele două gropi erau situate la o distanță foarte mică una de alta (tabelul nr. 1).

TABELUL nr. 1 Unele descoperiri de înhumări rituale de animale în perioada secolului III e.n.

Așezarea	Autorul	Complex	Material primit pentru studiu	Specii identificate	Depunere pe partea dr / st a corpului	Direcția capului	Observații
Militari-Cîmpul lui Boja II-III e.n.	Mioara Turcu	Gr. 12	Da	Canis familiaris			Schelet fără cap
		Gr. 13	Da	Canis familiaris	st.	N	
	Gh. Cazimir	1	Nu	Canis familiaris	st.	—	
		2	Nu	Canis familiaris	st.	—	
Mădărau III e.n.	Gh. Bichir	Gr. B	Nu	Canis familiaris	st.	E	
Udenă III e.n.	Gh. Bichir	Gr.5	Da	Canis familiaris	dr.	V	Păstrat numai craniul
Poșana Dulcești III e.n.	Gh. Bichir	A 1	Nu	Canis familiaris	dr.	NV	
		A 2	Nu	Lepus europaeus	dr.	S-SE	
		A 3	Nu	Canis familiaris	dr.	E	
		A 4	Nu	Canis familiaris	dr.	V	2 exemplare
		A 5	Nu	Lepus europaeus	st.	SV	
		A 6	Nu	Canis familiaris	st.	E	
		A 7	Nu	Canis familiaris	st.	SE	
		A 8	Nu	Lepus europaeus	dr.	S	
		A 9	Nu	Canis familiaris	st.	S	

Compararea dimensiunilor prelevate pe cele două schelete descoperite la Militari-Cîmpul lui Boja cu alte materiale care provin din perioada geto-dacă nu a relevat deosebiri semnificative. Foarte probabil că erau utilizate pentru aceste practici exemplarele care se găseau în mod curent în cadrul așezărilor umane (tabelul nr. 2, 3).

Înhumări rituale de cline singuri sau asociați cu alte specii au mai fost descoperite și în cadrul altor așezări din Muntenia aparținând culturii Militari-Chilia și anume la Măță-

Dimensiunea (în mm) CRANIUL	Militari	Udeni
Lungimea totală a craniului (Prosthion-Akrokranon)	181,5	—
Lungimea condilobazală (Prosthion-Condilion)	171,5	—
Lungimea viscerocraniului (Prosthion-Nasion)	88	—
Lungimea neurocraniului (Nasion-Akrokranon)	99	—
Prosthion-Bordul anterior al orbitei	80	—
Lungimea palatului (Prosthion-Staphylion)	94	100
Lungimea P ¹ —M ²	64	70
Lățimea maximă a condililor occipitali	37,5	—
Lățimea maximă a cutiei craniene (Euryon-Euryon)	57	—
Lățimea zigomatică (Zygion-Zygion)	100	—
Lățimea frontală (Ectorbitale-Ectorbitale)	48	—
Lățimea construcției postorbitale	34	—
MANDIBULA		
Infradentale-Procesul angular	136,5	154,5
Lungimea P ₁ —M ₃	71	81
Lungimea P ₁ —P ₄	38	46
Lungimea M ₁ —M ₃	36	36
Lungimea M ₁	22,5	22
Lățimea M ₁	9	9
Înălțimea ramurii ascendente	53,5	57,5
Înălțimea ramurii orizontale post M ₁	25	25
Grosimea ramurii orizontale la jumătatea lui M ₁	12	11

saru și la Udeni³, deasemenea în mediul carpic la Poiana Dulcești⁴, fără a lipsi însă și de la geto-dacii din Cîmpia Română (Bucureștii Noi).

Fără îndoială ciinele se bucura de o atenție specială din partea locuitorilor așezării de la Militari-Cîmpul lui Boja. Problema care se pune este dacă sîntem în prezența unor sacrificii și inhumări în vederea îndeplinirii unui ritual, sau animalele au murit accidental ori de o boală și au fost inhumate din considerente de ordin igeinic în așezare, în loc să fie aruncate la întîmplare în afara perimetrului ei. Săparea unor gropi special destinate acestui scop, purificarea lor prin foc, depunerea aceleiași specii (cîine), pe aceeași parte a corpului, pledează pentru prima presupunere. De altfel, în mediul carpic la Poiana Dulcești, inhumarea cîinilor și a iepurilor a fost însoțită atît de depunerea unor vase, unele dintre ele sparte intenționat, cît și, în unele cazuri, de banchete funerare.

Probabil că fiecare comunitate avea regulile ei, diferite parțial de la o comunitate la alta. Pentru unii era probabil mai importantă partea dreaptă sau stîngă pe care se depunea corpul animalului (Militari — pe stînga), pentru alții specia (Militari — cîine; Poiana Dulcești — cîine și iepure; Udeni — cîine; Bucureștii Noi — bovideu cu cîine etc.), iar pentru alții probabil ofrandele și poate chiar și banchetul funerar. Nu s-a constatat încă nici-o ordine preslă legată de orientarea în raport cu punctele cardinale. Plasarea acestor gropi rituale în perimetrul așezărilor ar putea indica o legătură cu unele credințe care privesc așezarea însăși (ferirea comunității de primejdii de tot felul, evitarea pagubelor făcute turmelor de către animalele sălbatice etc.⁵). Prin această prizmă, presupunerea că în aceste cazuri este vorba de ritualuri în care cîinele se substituia altor animale de interes economic nu poate fi luată în considerație și aceasta cu atît mai mult cu cît cîinele este uneori asociat și cu astfel de specii (bovideu la Bucureștii Noi, iepure la Poiana Dulcești etc.).

TABELUL nr. 3: Date metrice ale scheletului postcranian de *Canis familiaris* de la Militari

Dimensiunea (în mm)	Groapa 12		Groapa 13	
<i>Atlas</i>				
Lungimea maximă	40		35	
Lungimea arcului dorsal	20,5		18	
Lăţimea suprafeţei articulare craniale	42,5		37,5	
Lăţimea suprafeţei articulare caudale	35		30	
<i>Axis</i>				
Lungimea corpului vertebral cu apofiza	51		46	
Lungimea arcului dorsal	56		46	
Lăţimea suprafeţei articulare craniale	34,5		30	
<i>Humerus</i>	dr.	st.	dr.	st.
Lungimea maximă	185	185	157	160
Lăţimea proximală	34,5	34,5	29,5	30
Lăţimea minimă a diafizei	13,5	13,5	13	13
Lăţimea distală	38,5	39	33	33
Talia (coeficient Koudelka) în cm	62,3	62,3	52,9	53,9
Talia (coeficient Harcourt) în cm	60,8	60,8	51,2	52,2
<i>Radius</i>				
Lungimea maximă	—	182	160	161,5
Lăţimea proximală	22	22	18	18,5
Lăţimea minimă a diafizei	14	14	13	13
Lăţimea distală	—	29	23,5	24
Talia (Koudelka) în cm	—	58,6	51,5	52,0
Talia (Harcourt) în cm	—	59,8	52,8	53,3
<i>Femur</i>				
Lungimea maximă	195	194,5	176	176
Lăţimea proximală	43	43	39	39
Lăţimea minimă a diafizei	13,5	13,5	13,5	13,5
Lăţimea distală	36,5	36,5	31,5	31
Talia (Koudelka) în cm	58,7	58,5	53,0	53,0
Talia (Harcourt) în cm	59,9	59,8	54,0	14,0
<i>Tibie</i>				
Lungimea maximă	196,5	197	176	—
Lăţimea proximală	39	39	35	35
Lăţimea minimă a diafizei	14	14	13	13
Lăţimea distală	26	25	22	—
Talia (Koudelka) în cm	57,4	57,5	51,4	—
Talia (Harcourt) în cm	58,3	58,5	52,3	—

NOTE

1. Mioara Turcu, M. St. Udrescu, Cercetări arheologice şi zooarheologice la Militari, comunicare la cea de a XX-a Sesiune anuală de Rapoarte, Deva, 21—22 I.I., 1986.

2. De altfel, în groapa rituală dacică de la Bucureştii Noi, în afara scheletului de bovidu tânăr, s-a descoperit şi un craniu de câine. Pe condiţii săi occipitali s-au păstrat semnele intervenţiei cu obiecte tăioase fine, care au putut servi la

detaşarea capului de corpul animalului. M. St. Udrescu, Cercetări zooarheologice la Bucureştii Noi şi Bragadiru, Cercetări Arheologice în Bucureşti, III, 1981, p. 236—239.

3. Gh. Bichir, Geto-dacii din Muntenia în epoca romană, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1984, p. 83.

4. Gh. Bichir, Manifestations de caractères magique et cultuel chez les carpes, Dacia, LXVII, 1973, Bucureşti, p. 243—256.

5. Obiceiuri asemănătoare s-au păstrat până târziu în secolul XIX, fiind surprinse de N. Densușianu în anchetele pe care le-a făcut în diferite zone ale țării. A. Fochl, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*; răspunsuri la chestionarele lui Nicolae Densușianu, ed. Minerva, București, 1976, p. 108—110. Cranii de animale erau folosite: pentru a apăra animalele domestice din curte de fiare, pentru a opri bolile să intre la vitele proprii, pentru

apărarea recoltelor etc. Mai mult, în V. Butură *Enciclopedie de etnobotanică românească*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 162, se menționează că, potrivit unor datini din Banat, atunci când cineva zăcea de lingoare, pe lângă mutătoare (*Bryonia alba* L.), plantă care se așeza sub așternutul bolnavului, se pune la capul lui „... un cap de ciine... pentru ca bolnavul să nu adoarmă de pe lume, să se mențină în simțiri”.

CONSIDÉRATIONS ZOOARCHÉOLOGIQUES SUR LES MENTALITÉS DE QUELQUES COMMUNAUTÉS HUMAINES DU III-e SIÈCLE DE N.È.

(Résumé)

*L'article présente les données fournies par l'examen du matériel osthéologique animal découvert dans deux fosses rituelles de l'établissement de Militari-Cimpul lui Boja (II—III-e siècles de n.è., la culture Militari-Chilia). Les deux fosses contenaient chacune une squelette de chien (*Canis familiaris*).*

L'aménagement de fosses spécialement destinées à l'enterrement de chiens, leur purification par

le feu, tant comme le fait qu'il s'agit d'animaux de la même espèce, couchés sur le même flanc semblent indiquer que les découvertes de Militari ont un caractère rituel. Quelques différences signalés par rapport à d'autres découvertes similaires datant de la même période ou de périodes rapprochées font penser que chaque communauté humaine observait, à l'époque, des règles spécifiques, partiellement différentes d'une cas à l'autre.